

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-8-72-42>

УДК 36.036:398

Кутняк І.М., Околович І.М.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

УКРАЇНЬСЬКА МУЗИЧНА КУЛЬТУРА В МИСТЕЦЬКО-ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ ХХ–ХХІ СТ.

Анотація. В статті виявлено та обґрунтовано особливості культурно-історичного розвитку української музичної культури, а також її вивчення в мистецько-освітньому просторі ХХ–ХХІ ст. З'ясовано, що українська музична культура – це усе, що надбано у сфері музики як виді мистецтва і формі суспільної свідомості етнічною спільнотою та окремою особистістю (етнофором) на теренах України та поза її межами (в діаспорі). Культурно-історичні обставини в різні періоди ХХ–ХХІ ст. по-різному визначали цінності і пріоритети музично-мистецької освіти, а саме: в реалізації завдань засобами музики тільки художньо-естетичного (мистецького) виховання чи національно-патріотичного. Розглянуто українську музичну культуру як вид мистецтва і форму суспільної свідомості; визначено важливість збереження фольклорної традиції; здійснено реконструкцію процесу мистецької освіти, предметом якої є українська музична культура.

Ключові слова: українська музична культура, мистецька освіта, фольклор, художньо-естетичне виховання.

Kutnyak Ivan, Okolovych Ivan

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

UKRAINIAN MUSICAL CULTURE IN THE MYSTERIOUS SIMPLE XX–XXI CENTURIES

Summary. The article identifies and substantiates the peculiarities of cultural and historical development of Ukrainian musical culture, as well as its study in the artistic and educational space of the XX–XXI centuries. It has been established that Ukrainian musical culture is all that is gained in the field of music as a form of art and a form of public consciousness by the ethnic community and the individual (ethnophore) on the territory of Ukraine and beyond (in the diaspora). Cultural and historical circumstances in different periods of the XX–XXI centuries differently defined values and priorities of music-art education, namely: in the implementation of tasks by means of music only artistic-aesthetic (artistic) education or national-patriotic. In the causal link between the factors of social and political life of the Ukrainian community and the development of Ukrainian music culture and art education, we note the underutilization of the cognitive, educational, artistic and aesthetic potential of musical folklore. Considering Ukrainian Musical Culture in the Process of Art Education of XX – beg. In the 21st century, we presented in the table its reconstruction, distinguished structural and semantic components: the concept of Ukrainian music culture and art education, the purpose of the process, theoretical and methodological basis, subjects of pedagogical interaction and influence, forms and methods, results obtained. Established perspective directions of creative use of theoretical and practical development of Ukrainian composers in modern pedagogy. Moreover, their content filling is made taking into account the realities of today as the final period of the chronological boundaries defined. The results of the process of music arts education are connected with the preservation and creation of new national and world traditions of music art, in particular folklore; development of a humanistic personality-oriented pedagogical paradigm by means of musical art; aesthetic and artistic socialization, comprehensive and harmonious development of the individual; formation of national identity.

Keywords: Ukrainian musical culture, art education, folklore, artistic and aesthetic education.

Постановка проблеми. Проблема становлення і розвитку української музичної культури ХХ – ХХІ століть, а також її вивчення в мистецько-освітньому просторі є важливою за своєю історико-культурологічною, педагогічною значимістю. Однак очевидними є суперечності між пізнавальним, виховним потенціалом музичної культури досліджуваного періоду і неповним його розкриттям і використанням.

Аналіз основних досліджень і публікацій здійснюємо на двох рівнях: 1) мистецької освіти, проблеми якої вивчали вітчизняні та зарубіжні музикологи, мистецтвознавці та педагоги, зокрема О. Комаровська, Л. Масол, О. Рудницька, А. Цимбалару та інші; 2) української музичної культури ХХ–ХХІ ст., яка була предметом вивчення Д. Курвача, В. Овсійчука, С. Черепанової, Н. Регеші, М. Лещенко та інших. Однак, глибина проблеми виявляє неповне розкриття окремих її аспектів, що й обумовило вибір теми нашої статті.

Метою статті є виявлення та обґрунтування особливостей культурно-історичного розвитку української музичної культури, а також її вивчення в мистецько-освітньому просторі ХХ–ХХІ ст. У межах поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**: розглянути українську музичну культуру досліджуваного періоду як вид мистецтва і форму суспільної свідомості; визначити важливість збереження фольклорної традиції; здійснити реконструкцію процесу мистецької освіти, предметом якої є українська музична культура.

Виклад матеріалу. Мистецтво – це одна із форм культури, знаково-семіотична її галузь, яка пов'язана із здатністю суб'єкта естетично опанувати життєвий світ, образно-символічно відтворювати його з використанням ресурсів творчої уяви. Мистецтво – це комунікація, у якій повідомленням є текст у знаково-семіотичному складі. Основним засобом мистецтва є художній образ, який будь-якій конкретності надає уні-

версального характеру. Одним із видів мистецтва є музика, у якій засобом створення художніх образів служать організовані в певний спосіб музичні звуки. Основними елементами і виразними засобами музики виступають, як відомо, лад, ритм, метр, темп, звукова динаміка, тембр, мелодія, гармонія, поліфонія, інструментування. Музичний текст фіксується в нотному записі і реалізується в процесі виконання.

Українська музична культура – це усе, що надбане у сфері професійного і народного музичного мистецтва українською спільнотою в часі і просторі свого існування як на рівні творення, так і сприйняття.

Музична культура розвивається і функціонує у двох формах: високій, – створення і сприйняття якої потребує спеціальної підготовки, та народній – що по суті є музичним фольклором, твори якого супроводжують в минулому і в сьогоденні повсякденні і святкові, світські та релігійні моменти життєвого світу як окремої людини, так і спільноти. За суб'єктом виконання музичну творчість поділяють на вокальну, це одностайний і багатоголосий спів, інструментальну – з використанням різноманітних музичних інструментів і вокально-інструментальну. До надбань у сфері музичної культури входить її поєднання з хореографією, кіно, театральним мистецтвом. Саме тому розрізняємо музику театралізованого дійства в жанрах опери, оперети, балету, мюзиклу тощо, симфонічну, камерну – це пісня, хорал, танець, марш, симфонія, сюїта, соната тощо. Таким чином, музика постає не лише видом тонічного мистецтва, а й формою відображення дійсності, а музична культура – наслідком музично-мистецької діяльності людей, якими є результати пізнання і творчості, а також людські сили і здібності, що реалізовані в знаннях, уміннях, навичках, можливостях інтелектуального, морального та естетичного розвитку, світоглядних настановах, способах і формах спілкування тощо.

Рефлексії над історичним розвитком української музичної культури в досліджуваній період дозволяють нам виокремити в ньому підперіоди: I-й – з 1904 року, в якому основоположник української національної професійної музики Микола Лисенко (1842–1912) відкрив у Києві приватну музично-драматичну школу (після смерті митця у 1913 році була реорганізована у Музично-драматичний інститут імені М.В. Лисенка, у 1918 – в Державний музично-драматичний інститут імені М.В. Лисенка, а в 1934 – поділено на Київську консерваторію імені П.І. Чайковського та Київський інститут театрального мистецтва імені Івана Карпенка-Карого), де працювали і здобули освіту видатні діячі української музичної культури К. Стеценко, Л. Ревуцький, О. Кошиць, М. Микиша та низка інших; II-й – з початку 30-х років XX ст., коли припинено процес українізації в усіх сферах суспільного і культурного життя українського народу, розпочато процес тотальної русифікації, що негативно позначилося на розвитку українського мистецтва, переривало збереження і розвиток традицій професійної і аматорської музичної культури, фольклору, зокрема музичного супроводу релігійної обрядовості; III-й – з 1991 року – проголошення незалежності держави Україна, в умовах якої

українська музична культура розвивається на національних засадах у контексті тенденцій світового мистецтва.

Чинниками розвитку української музичної культури досліджуваного періоду є, на нашу думку: рівень усвідомлення спільнотою та окремою особистістю української національної ідеї, визначення цінностей і пріоритетів в розумінні музично-мистецької освіти як художньо-естетичного виховання чи національно-патріотичного; світоглядно-ментальні особливості суб'єкта української музичної культури; події в історії, суспільно-політичному, культурному бутті українського народу в досліджуваній період; музичні традиції попередніх епох тощо.

У різні періоди української культури музичне мистецтво не припиняло свого розвитку і виконувало роль не лише як виду художньої творчості, джерела насолоди, але і як форми суспільної свідомості, засобу збереження української духовності, історичної пам'яті, національної ідентичності. Свідченням сказаного є фрески Софії Київської (XI ст.), на яких зображені музиканти, які грають на різних духових, ударних та струнних інструментах, літописні згадки XIII ст. про співців Бояна та Митусу, історичні козацькі думи та пісні, псалми, канти XV–XVI ст., які входять до скарбниці національного героїчно-патріотичного епосу, співацькі цехи XVII–XVIII ст., які дещо видозмінені існували ще й до початку XX ст. – до фізичного знищення радянською владою.

Надзвичайно цікавою сторінкою в історичному літописі українського музичного мистецтва є період XX, який визначив певною мірою специфіку формування мистецько-освітнього простору початку XXI ст. Серед втрат досліджуваного періоду є заідеологізованість музичної культури, руйнація фольклорної музичної традиції як національної, її десакаралізація, штучне дистанціювання від живої релігійної обрядовості з причини офіційної доктрини радянського атеїзму, профанація фольклорної спадщини, зведення її вивчення і популяризації до грубого етнографізму, репресивна політика держави щодо діячів української національної музичної культури тощо. Однак, до спадщини українського фольклору у XX ст. звертались численні професійні та аматорські колективи в Україні, а також в середовищі української діаспори, при цьому особливістю стало представлення фольклорної традиції у формі академічного музикування. Світової слави музичній культурі України принесли імена і діяльність українських митців та колективів в еміграції, зокрема М. Гнатюка, Г. Китастого, В. Колесника, В. Мішалова, К. Цірик, З. Штокалка, капели бандуристів імені Тараса Шевченка, хорової капели О. Кошиця, М. Дябоги, П. Дябоги, Ф. Якименка, чоловічого хору «Прометей», «Візантійського хору» М. Антоновича тощо [2; 4; 5].

У другій половині XX ст., зокрема у період т.зв. хрущовської відлиги та перебудови спостерігається в Україні інтерес до автентичних форм народного музикування. Значний вклад у збереження і розвиток традиції зробили, зокрема, гурт «Древо» (з 1979 р.), який сьогодні очолює Є.Сфремов, гурт «ДахаБраха», «Гілка», «Божичі», «Отава», «Дике поле», «Володар», «Надобридень» та ін.

Народна музика звучить сьогодні, вже в незалежній Українській державі, як в автентичному виконанні, так і в різноманітних обробках в рок-чип-напрямах, зокрема це діяльність фестивалів «Країна мрій» (з 2004 р.), «Червона рута» (з 1989 р.), «Шешори» (з 2003 р.), гурту «Тартак», «ВопліВодоплясова», «Мандри» та ін.

Українська музична культура як форма суспільної свідомості, вид мистецтва, а також особистісне і суспільне набуття має значний виховний, пізнавальний потенціал, розкриття і використання якого повинно здійснюватися на міжгалузевому рівні, у спеціально організованому процесі навчання і виховання у мистецько-освітньому просторі навчальних закладів різного рівня акредитації та у різних моментах повсякденного життя людини та спільноти.

Освітній простір в Україні досліджуваного періоду, зокрема і в мистецькій сфері, визначений А. Цимбалару як система педагогічних факторів та умов освоєння особистістю спеціально організованого педагогічного середовища, як педагогічна реальність, у якій відбуваються процеси комунікації, взаємодії, осмислення і пізнання [6, с. 45]. Мистецька освіта здійснюється в напрямках підготовки виконавців, теоретиків, істориків мистецтва, критиків, викладачів мистецьких дисциплін, митців-аматорів, загального художньо-естетичного виховання особистості в мережі навчальних закладів підготовки фахівців та художньо-естетичного виховання, а також комплекс дисциплін для цієї підготовки та виховання [1, с. 504–505].

Як зазначає заслужений діяч мистецтв України Н. Регеша, музично-мистецька освіта – це процес засвоєння вмій та навичок, необхідних для музичної діяльності. Система організації музичної освіти здійснюється під керівництвом викладача у спеціалізованому навчальному закладі або шляхом самоосвіти, а також у процесі музичної практики в самодіяльних музичних колективах. Програмний обсяг загальної музичної освіти сприяє розвитку аматорської діяльності (або формує певний рівень сприйняття музики), а спеціальна музична освіта забезпечує знаннями для професійної композиторської, виконавської, педагогічної, музикознавчої та наукової роботи. Як загальна, так і спеціальна музична освіта передбачає єдність музичного навчання і музичного виховання [3]. Таким чином, музична освіта є складовою мистецької, у просторі якої відбувається процес навчання, виховання, самовиховання особистості засобами різних видів мистецтва (музики, театру, хореографії, кіно, образотворчого мистецтва, архітектури, дизайну тощо).

Наслідком функціонування надбань української музичної культури в мистецько-освітньому просторі є цілісне художньо-естетичне виховання. Як складова художньої культури цей напрям мистецької освіти готує загал, особливо молоді до спілкування з музичним мистецтвом та естетичним середовищем. Естетичне виховання спрямоване на формування почуттєвого ставлення до всього навколишнього світу, природи, мистецтва, інтер'єру тощо, а художнє виховання

Таблиця 1

Українська музична культура у процесі мистецької освіти ХХ – поч. ХХІ ст.

Поняття української музичної культури як предмету мистецької освіти	– усе, що створене українською людиною та спільнотою у сфері музичного професійного та народного мистецтва в досліджуваній період в Україні та поза її межами (в діаспорі) і стало надбанням національної та світової культури
Поняття мистецької освіти як процесу	– процес засвоєння знань, вмій та навичок, необхідних для здійснення музичної професійної та аматорської діяльності
Мета процесу	– загальне, профільне художньо-естетичне виховання особистості в мережі дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних, вищих навчальних закладів освіти різного рівня акредитації та спеціалізації; формування національної ідентичності засобами музики та музичної освіти; розвиток сенсорної, почуттєвої, емоційно-вольової сфери, художніх та загальних творчих здібностей, образного мислення, естетичного ставлення до дійсності, прагнення до самореалізації, духовного самовдосконалення
Теоретико-методологічна основа	– наукові здобутки мистецтвознавства, музикології, етномузикології, культурології, фольклористики, етнології тощо з використанням педагогічного, психологічного підходу у поєднанні з історико-типологічним, естетико-соціологічним, культурологічним тощо
Суб'єкти педагогічної взаємодії та впливу	– виконавці, теоретики, історики мистецтва, критики, викладачі мистецьких дисциплін, митці-аматори, фахівці музичної освіти та художньо-естетичного виховання а також концертні організації, театри, Церква, заклади культури, засоби масової інформації, періодичні мистецькі, педагогічно-мистецькі видання («Українська музика», «Музика», «Музичний керівник» та ін.)
Форми і методи	– традиційне монопредметне викладання мистецтвознавчих, музичних дисциплін базового компоненту та варіативної складової, інтеграція дисциплін художньо-освітньої галузі, традиційні та інноваційні освітні технології, концертно-виконавська діяльність, індивідуальна та колективна творча діяльність у самодіяльних та професійних колективах, організація, проведення, відвідування мистецьких заходів, польові дослідження музичного фольклору, етномузикологічні проекти тощо
Отримані результати	– збереження та створення нових національних та світових традицій музичного мистецтва, зокрема фольклорних; розвиток гуманістичної особистісно орієнтованої педагогічної парадигми засобами музичного мистецтва; естетико-художня соціалізація, всебічний і гармонійний розвиток особистості; формування національної ідентичності.

до мистецтва. І хоча мета у цих двох напрямів спільна, однак об'єкт різний. Художнє та естетичне виховання засобами музичного мистецтва створює почуттєві аспекти способу життя, збагачує розвиток особистості і включає її у світ національної і світової культури. Обидва різновиди виховання є складниками соціальної практики, зміст якої сприяє естетико-художній соціалізації, формуванню особистості. Таким чином, вивчення здобутків української музичної культури ХХ–ХХІ ст. є комплексним за своєю спрямованістю, оскільки поєднує педагогічний підхід з історико-типологічним, естетико-соціологічним, культурологічним підходами.

Вивчення української музичної культури в мистецько-освітньому просторі ХХ – початку ХХІ ст. доцільно розглядати як процес, структурні компоненти якого представлені в табл. 1, причому їх змістове наповнення нами здійснено з урахуванням реалій сьогодення як завершального періоду означених хронологічних меж.

Висновки. Українська музична культура – це усе надбане етнічною спільнотою та окремою особистістю (етнофором) на теренах України та поза її межами (в діаспорі) у сфері музики як виді мистецтва і формі суспільної свідомості. Культурно-історичні обставини в різні періоди ХХ–ХХІ ст. визначали цінності і пріоритети музично-мистецької освіти в реалізації завдань

тільки художньо-естетичного (мистецького) виховання *чи* й національно-патріотичного засобами музики. У причинно-наслідкових зв'язках між чинниками культурно-історичного, суспільно-політичного життя української спільноти і розвитком української музичної культури і мистецької освіти відзначаємо нехтування пізнавальною, виховною, художньо-естетичною цінністю музичного фольклору.

Розглядаючи українську музичну культуру у процесі мистецької освіти ХХ – поч. ХХІ ст., нами здійснено його реконструкцію, виокремлено структурно-змістові компоненти: поняття української музичної культури та мистецької освіти, мета процесу, теоретико-методологічна основа, суб'єкти педагогічної взаємодії та впливу, форми і методи, отримані результати.

З'ясовано, що результати процесу музично-мистецької освіти пов'язані із збереженням та створенням нових національних та світових традицій музичного мистецтва, зокрема фольклорних; розвитком гуманістичної особистісно орієнтованої педагогічної парадигми засобами музичного мистецтва; естетико-художньою соціалізацією, всебічним і гармонійним розвитком особистості; формуванням національної ідентичності.

Перспективою подальших досліджень є вивчення проблем української музичної народної інструменталістики досліджуваного періоду.

Список літератури:

1. Комаровська О.А., Масол Л.М. Мистецька освіта / Енциклопедія освіти / Академ. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 504–505.
2. Кривавич Д.П., Овсійчук В.А., Черепанова С.О. Українське мистецтво : навчальний посібник. Львів : Світ, 2003.
3. Регеша Н.Л. Музична освіта в історичному вимірі. URL: [http://Vknukim_myst_2013_29_20\(1\).pdf](http://Vknukim_myst_2013_29_20(1).pdf)
4. Рудницька О.П. Українське мистецтво у полікультурному просторі : навч. посіб. Київ : «ЕксОб», 2000. 208 с.
5. Українська культура : лекції за ред. Д. Антоновича. Київ : Либідь, 1993. 592 с.
6. Цимбалару А.Д. Освітній простір: сутність, структура і механізми створення. *Український педагогічний журнал*. 2016. № 1. С. 41–50.

References:

1. Komarovska O.A., Masol L.M. (2008). *Mysteczka osvita / Encyklopediya osvity* [Art education / Encyclopedia of Education]. Akadem. ped. nauk Ukrainy; holovnyi red. V.H. Kremen. Kyiv : Yurinkom Inter, pp. 504–505. (in Ukrainian)
2. Krivavych D.P., Ovsijchuk V.A., Cherepanova S.O. (2003). *Ukrayinske mysteczstvo : navchalnyi posibnyk* [Ukrainian art : tutorial]. Lviv : Svit. (in Ukrainian)
3. Regesha N.L. (2013). *Muzychnaosvita v istorychnomu vymiri* [Music education in the historical dimension]. Access mode: [http://Vknukim_myst_2013_29_20\(1\).pdf](http://Vknukim_myst_2013_29_20(1).pdf)
4. Rudnyczka O.P. (2000). *Ukrayinske mysteczstvo u polikulturnomu prostori : navchalnyj posibnyk* [Ukrainian art in multicultural space]. Kyiv : «EksOb», 208 p. (in Ukrainian)
5. *Ukrayinska kultura* (1993). [Ukrainian culture] Lekciyi za red. D. Antonovycha. Kyiv, 592 p. (in Ukrainian)
6. Cymbalaru A.D. (2016). *Osvitnij prostir: sutnist, struktura i mexanizmy stvorennya* [Educational space: essence, structure and mechanisms of creation]. *Ukrayinskyj pedagogichnyj zhurnal*, no 1, pp. 41–50. (in Ukrainian)